

HRVATSKE I SLOVAČKE PJESME U OKOLICI BRATISLAVE (KOMPARATIVNO-ANALITIČKI NACRT)

JADRANKA HORÁKOVÁ
Hanulova 1/103, Bratislava

Postoji nekoliko razloga za istraživanje u naslovu navedene problematike. Činjenica je da hrvatska narodna glazbena tradicija u pet hrvatskih sela jugozapadne Slovačke živi još samo u starijoj generaciji stanovništva. Etnomuzikološko istraživanje hrvatske dijasporice odvija se u arealu u kome su konzervirani arhaični muzički elementi. Šire muzičkofolklorno istraživanje koje će zahvatiti i Hrvate u austrijskom Gradišću i u Mađarskoj moći će rezultirati i doprinosima komparativnoj muzičkoj slavistici. Iz do sada prikupljenog gradiva autorica paralelno izlaže i komentira nekoliko primjera hrvatskih i slovačkih napjeva.

0. Predmet mog saopćenja predstavlja analitičko-komparativni nacrt istraživanja hrvatskih narodnih pjesama u Slovačkoj. Problematika ovog istraživanja obuhvata nekoliko momenta.

0.1 Jedan od razloga koji me je podstakao da se posvetim ovoj problematici je u činjenici što se, nažalost, gasi hrvatska narodna tradicija koja se tu stvarala tokom 400 godina i koja vremenom odlazi sa starijom generacijom stanovništva. Pet hrvatskih sela u jugozapadnoj Slovačkoj predstavlja pravu dragocjenost, ako uzmemo u obzir da je slovačko okruženje u kome su se hrvatski kolonisti našli u 16. stoljeću bilo preduvjet brže asimilacije nego neslavenska Austrija i Mađarska. No ipak tu su stanovnici zadržali jezik i narodne pjesme i običaje. Opasnost prijati danas naročito zbog urbanizacije naselja od kojih su poneka sastavni dijelovi Bratislave a u Djevinskoj Novoj Vesi, kojoj ću se posvetiti i u ovom referatu, posljednjih godina otpočela je izgradnja novog stambenog naselja.

0.2 Etnomuzikološko istraživanje u hrvatskoj dijaspori u Slovačkoj trebalo bi da bude sastavni dio istraživanja muzičkog folklora zapadne Slovačke koja

unatoč pograničnoj bliskosti Moravske i Češke i njihovim posredstvom zapadnoevropskih utjecaja predstavlja areal u kome su konzervirani arhaični muzički elementi. Moguće je pretpostaviti da je hrvatska kolonizacija do određene mjere pridonijela ovoj pojavi. Kako konstatiraju povjesničari,¹ hrvatski iseljenici imali su, budući da su bili udaljeni od domovine, veći interes da sačuvaju svoj jezik i kulturu nego domaće stanovništvo, i tako su zapravo pridonijeli zadržavanju svog slavenskog elementa u njemačkoj i mađarskoj sredini Bratislave. Sa stajališta etnomuzikologije tu je zanimljivo istraživanje razvoja dviju kultura koje su živjele jedna pored druge i uzajamno utjecale jedna na drugu (domaće - slovačke i hrvatske).

0.3 Komparativno istraživanje bi moglo pridonijeti i hrvatskoj etnomuzikologiji, i to ne samo poznavanju narodne muzike Hrvata u inozemstvu, nego možda i osvjetljavanju nekih vlastitih problema, kao na primjer pitanja nekih narodnih elemenata hrvatske narodne kulture, geneze i slično.

0.4 Konačno muzičkofolkloro istraživanje Hrvata koji žive u Slovačkoj, u Gradišću, u Mađarskoj a i u Moravskoj (ako ikakvi ostaci još postoje) moglo bi doprinijeti komparativnoj muzičkoj slavistici. S obzirom na gore spomenutu pretpostavku očuvanja vlastitih originalnih elemenata u stranoj sredini, upravo su nacionalno i jezično pomiješane oblasti najbolje područje takvog istraživanja. Tu je možda najlakše doći do dubljeg poznavanja slavenske muzike, do njenih praosnova, prapolažišta - i to komparacijom hrvatskih i slovačkih muzičkih elemenata pjesama iz zapadne Slovačke, hrvatskih pjesama iz Slovačke s hrvatskim domaćim - jugoslavenskim, ali i gradišćanskih i mađarskih pjesama, a naravno, istraživati i u poređenju s njemačkim (odnosno austrijskim) i mađarskim folklorom.

0.5 Moj prilaz materijalu, kao što sam već naznačila, a to proizlazi iz podnaslova saopćenja, trebalo bi da ima analitičko-komparativnu prirodu. Ali komparativna metoda u etnomuzikologiji unatoč vanjskoj jasnosti donosi i probleme koji su povezani upravo s tim što ona nije razrađena. Primjer za to su i pitanja terminološke prirode već pri definiranju ove znanstvene discipline koja pretpostavlja analizu i poređenje kao svoje osnovne atribute i postupke. Za sada se vrlo malo uzima u obzir višeslojnost ove metode, a time i različit karakter analize i poređenja u pojedinim oblastima etnomuzikologije. Svi ovi aspekti su mi iskršli kao problem već pri neposrednom kontaktu s materijalom, kad sam na osnovi njegove muzičke i tekstualne analize htjela pristupiti uspoređivanju. Zato i ovo moje saopćenje neće imati doslovno analitičko-komparativni karakter kakav bi se mogao očekivati u strožoj definiciji. I s obzirom na uski obim materijala koji pokriva repertoar hrvatskih i slovačkih pjesama jednog sela, Djevinske Nove Vesi, orijentirala sam se samo na opću karakteristiku repertoara narodnih pjesama ovog sela i na neke zanimljive paralele u pjesmama slovačkih, Gradišćanskih Hrvata u Hrvata koji žive u Jugoslaviji. Predstavljanje narodne muzičke tradicije Hrvata u Slovačkoj iziskuje najprije nekoliko napomena o povijesno-društvenim uzrocima i okolnostima hrvatske kolonizacije koja je do određene mjere uvjetovala prekidanje kontinuiteta narodne hrvatske tradicije i različitost njezinog daljeg razvoja.

¹Kučerova, Kveta: *Chorváti a Šrbi v strednej Európe*. Veda, vyd. SAV, Bratislava 1976.

1. Osnovni impuls kolonizacije, kao što je poznato, bili su upadi turske vojske u 16. stoljeću koji su prinudili stanovništvo da napusti svoje domove i da se naseli na sigurnijim sjevernim krajevima monarhije. Hrvati dolaze iz raznih dijelova današnje Jugoslavije u više talasa na teritorij od oko 5.000 kvadratnih kilometara koji se prostire od rijeke Murc s obje strane današnje austrijsko-mađarske granice kroz Gradišće i Donju Austriju čak do južne Morave i zapadne Slovačke. Naseljavaju mjesta sa starosjediocima ili češće rekoloniziraju stara napuštena naselja ili osnivaju nova.

U Slovačku Hrvati dolaze u tri etape: prva, 40-tih godina 16. stoljeća; druga, 50-tih godina - kulminacija i treća, 70-tih godina 16. stoljeća, što je pretežno sekundarna kolonizacija iz Donje Austrije i Moravske. Naseljavaju tri osnovne oblasti: Zahorie čak do grada Skalice, Podunavsku oblast i teritorij pod Malim Karpatima sve do grada Piešťany.²

Danas su se hrvatski jezik i kultura sačuvali samo u pet sela, od kojih kako sam već spomenula, četiri čine sastavni dio glavnog grada Bratislave. Na zapadu uz rijeku Moravu to je Djevińska Nova Ves, na jugu Bratislave Čunovo, Jarovce (Hrvatski Jandrof) i Rusovce. U ovim oblastima, kao i u prigradskom dijelu Dubravka blizu Djeviške Novc Vesi govori se čakavski hrvatski dijalekt. Na sjeveroistoku dvadesetak kilometara od Bratislave leži selo Hrvatski Grob gdje se sačuvalo kajkavsko narječje.³

U prošlosti je u Slovačkoj kako svjedoče sačuvani izvori bilo više manjih hrvatskih naselja koja su se asimilirala s domaćim stanovništvom ili su se raselila. Tu iskrsava pitanje zašto se sačuvalo upravo ovih pet naselja i da li se ne pojavljuju u spomenutim oblastima nekakva obilježja, bilo lingvističkog ili etnografskog karaktera, koja bi podsjećala na hrvatski element u slovačkoj sredini. Ovaj problem će morati rješavati više znanstvenih disciplina (historija, lingvistika, pojedine grane etnografije) u uzajamnoj suradnji. A pošto su oblici ispoljavanja duhovne svijesti a u tom okviru naročito specifičnog muzičkog mišljenja određenog etnika u tuđoj sredini najtrajnije, morala bi nešto kazati upravo komparativna etnomuzikologija.

2. Bilježimo dva pokušaja ispitivanja hrvatskih pjesama u Djeviškoj Novoj Vesi. Prvi je sastavni dio lingvističkog ispitivanja 1920. godine, čiji je autor profesor V. Važny,⁴ koji je u radu *Čakavske nářečí v slovenském Podunají* navodi i primjere pjesama i običaja u Djeviškoj Novoj Vesi. Četrdeset godina kasnije sakupio je dr. J. Bezić u svim selima oko Bratislave u kojima se govori hrvatski obiman materijal čije se kopije danas nalaze u Muzikološkom institutu Slovačke akademije znanosti i kojima sam se služila u ovom radu.

Na osnovi ovih vremenskih razmeđa (1918 - 1920, 1968 - 1970, 1988 - 1990) moguće je uočiti razvoj muzičke tradicije. Ako su početkom stoljeća bile u živoj svijesti stare hrvatske božićne, svadbene i šaljive pjesme s kvarttonalnom i kvinttonalnom strukturom, posljednjih decenija, naročito djelovanjem vokaln-

² Ibidem.

³ Vaclavik, Antonín: Podunajska dedina v Československu. Monografia. Bratislava 1925.

⁴ Važny, Vaclav: Čakavske nářečí v slovenském Podunají. In: Sborník FF UK V, č. 47. Bratislava 1927.

instrumentalnoga ansambla, nalazi se u repertoaru stanovništva novije dalmatinske pjesme s modernim harmonijskim tonalitetom. Tu se treba ponovo zaustaviti na jednom problemu. Muzički ansambl u ovom selu djeluje kao i sve pojave folklorizma pozitivno, ali i negativno. Na jednoj strani, pridonosi očuvanju i oživljavanju zaboravljenih pjesama, s druge strane njihovom interpretacijom učvršćuje u svijesti društva jednu nepromjenljivu stilizirajuću varijantu koja deformira tradicionalne elemente.

Nasuprot gore spomenutim stilskim vrstama hrvatskih pjesama nalaze se zapadnoslovačke - záhorácke i moravske pjesme - ljubavne, pjesme uz rad, regrutske, šaljive, pjesme o vinu ali i starije obredne pjesme koje pokazuju najveću srodnost, prije svega tonalnu, s hrvatskim pjesmama. Kao primjer bih navela hrvatsku dječju igru čiji se tip normalno pojavljuje u cijeloj Slovačkoj i slovačku obrednu pjesmu koja se pjevala na Cvjetu nedjelju (vidi u notnom prilogu primjer br. 1 i 2). One imaju kvarttonalnu strukturu. Usprkos stilskoj raznolikosti pjesama koje sam imala na raspolaganju (oko 25 hrvatskih i 42 slovačkih pjesama) pri tonalnoj analizi mi se pokazalo da se dječje igre i obredne pjesme iz obje skupine (hrvatskih i slovačkih) ubrajaju među tonalno jednostavnije i starije tipove terc-tonalne, kvarttonalne i kvinttonalne. Dokaz za to su i prethodni primjeri. Mnoge, prije svega starije hrvatske pjesme, imaju mnogo zajedničkih obilježja sa slovačkim, što ipak ne mora biti dokaz slovačkog utjecaja zbog toga što i u zbirci *Narodne popijevke hrvatskog Zagorja V. Žganca*⁵ našla sam mnogo varijanta naših, slovačkih pjesama.

Hrvatske pjesme u Djevinskoj Novoj Vesi imaju pravilnu repetitivnu ili zatvorenu formu (AABA, AABB, AAAB), jednostavnu pravilnu mjeru dvodijelno ili trodijelno, razvučeno parlando deklamiranje. Po pravilu pri interpretaciji slovačkih i hrvatskih pjesama u Djevinskoj Novoj Vesi kod većeg broja pjevača prisutno je terciranje.

3. Sada bi se zadržala još na nekoliko zanimljivih paralela koje sam našla u međimurskoj i zagorskoj zbirci V. Žganca⁶ i u *Hrvatskoj pjesmarici S. Kocsisa*⁷ u Gradišćanskim Hrvata.

3.1 Najomiljenija i najpoznatija hrvatska pjesma, gotovo himna u Djevinskoj Novoj Vesi je pjesma *Kad sam šal k Marici* (primjer br. 3) s čistom kvarttonalnom strukturom i 2/4 mjerom. Melodija ove pjesme se pojavljuje u više krajeva Slovačke i Mađarske. Primjeri br. 4 i 5 su varijante ove pjesme. Prvi je iz zbirke V. Žganca⁸ a melodija je tu potpuno identična s novosolskom. Drugi primjer je iz *Hrvatske pjesmarice* iz Gradišća. Uočavamo, da melodija kao da od drugog takta čini gornju tercu našoj iz Djevijske Nove Vesi i da je vrlo vjerojatno da je na

⁵ Žganec, Vinko: *Narodne popijevke hrvatskog Zagorja*. Jugosl. akademija znan. i umjet., Zagreb 1950.

⁶ Ibidem.

⁷ Žganec, Vinko: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja I, II*, Zagreb 1920.

⁸ Kocsis, Štefan: *Hrvatska pjesmarica*, Österreich. Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien 1973.

⁸ vidi bilješku 5.

ovaj način i nastala. Ova pjesma je navedena većinom kao svadbena. U Djevinskoj Novoj Vesi, s obzirom na to da tradicionalna hrvatska svadba tu predstavlja rijetkost, pjesma se pjeva u raznim prilikama.

3.2 Dalji primjeri biće ilustracije božićnih pjesama. Sasvim je prirodno što se upravo kod božićnih pjesama zapaža najviša srodnost između slovačkih, gradišćanskih i hrvatskih iz Jugoslavije. To je vjerojatno prouzrokovano djelovanjem hrvatskih svećenika u Djevinskoj Novoj Vesi još u prošlom stoljeću koji su imali tijesne veze prije svega s Gradišćanskim Hrvatima što dokazuje i božićna pjesma *Išla j' Marija* iz Djevinske Nove Vesi (primjer br. 6) i njezina varijanta iz Gradišća (primjer br. 7). Osim melodijskog i metričkog odstupanja po ritmičkoj i formalnoj strani potpuno su identične. Sličan je konačno i tekst, koji najbrže podliježe promjeni. U zbirkama V. Žganca nisam našla ovu pjesmu, iako više božićnih pjesama iz Zagorja i iz Međimurja ima jedno zajedničko obilježje koje se nalazi i u pjesmama slovačkih Hrvata - kratak refren na kraju fraze (na primjer *Lipo je ime, oj sinek naš; Za ime Jezusa, Ježiš Marija; ili Lipo je ime, Jezus Marije*).

3.3 Posljednjom ilustracijom neka bude varijanta božićne pjesme *Ča mora to biti* (primjer br. 8), koja se nalazi u Žgančevoj zbirci *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja* (primjer br. 9), i ta ista varijanta i s melodijskim ukrasima u Kocsisevoj zbirci iz Gradišća. Prva polovica obiju pjesama je melodijska i ritmička varijanta, dalja četiri takta (treća melodijska fraza) su ipak različite, posljednji dio je repriza prvog. U napomeni uz ovu pjesmu V. Žganec navodi i njenu njemačku varijantu⁹ gotovo podudarnu s hrvatskom. Ako bliže osmotrimo elemente koji bi mogli da pokazuju na njemački utjecaj, to su najvjerojatnije predtakt, duge naglašene vrijednosti, i upravo spomenuta četiri takta u drugoj polovici na dominantni osnovnog tona, koji se razlikuju od naše varijante iz Djevinske Nove Vesi. Njoj navedena obilježja nedostaju: nema predtakt i kvartni skok na početku fraze, koji zapravo čini dominantu a time i durski karakter melodije, dok novoselska varijanta ima kvinttonalnu strukturu. Ove bi činjenice mogle uputiti na pretpostavku, koja je za sada samo hipoteza, da je pjesma koja se sačuvala u Djevinskoj Novoj Vesi, originalnija nego ona iz Žgančeve zbirke i zbirke iz Gradišća. Čak se tu mogla sačuvati još u prvobitnom obliku iz 16. stoljeća. Naravno, ne može se isključiti i obrnuti slučaj da su njemačku pjesmu prihvatili Hrvati koji žive u Slovačkoj. Slični zaključci morat će biti podvrgnuti dubljim i sveobuhvatnijim istraživanjima.

4. Za sada samo parcijalne rezultate istraživanja u jednom selu htjela bih kasnije dopuniti istraživanjem u svim hrvatskim selima u Slovačkoj, odnosno Moravskoj, u Austriji i Mađarskoj. Kao što sam već naznačila, neće moći izostati kompleksna suradnja u ovakvom muzičkofolklorističkom istraživanju s drugim znanstvenim disciplinama na osnovi komparativne metode koja treba da pomogne u otkrivanju arhaičkih elemenata, utjecaja i geneze narodnih muzičkih kultura. I upravo danas zahvaljujući otvaranju granica u Europi, kada se pojedine narodnosti

⁹ Žganec, Vinko: *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja*, Sv. II, Zagreb 1925, str. 162.

Devínska Nová Ves (1968)

Prinjer br. 6: $\text{♩} = 184$

br. 6: I-šla Ma-ri — ja k mi-lim bro-da-rom, za i-me Je — zu — ša,
Narodna iz Gradisća

br. 7: Kad je Ma-ri — ja sin-ka ro-di — la, za i-me Je — zu — ša,
prijev

br. 8: i-šla Ma-ri — ja k mi-lim bro-da-rom, Je — žiš Ma-ri — ja

br. 9: Kad je Ma-ri — ja sin-ka po-bi — gla, Je — zuš Ma-ri — ja.
prijev

Devínska Nová Ves (1968)

Prinjer br. 8: $\text{♩} = 176$

br. 8: Ča mgra to bi-ti ur dan se čí-ni, ur dan se na-či-na još pou-nj-ái ni,
Dekanovec (Žiganeć)

br. 9: Ó kakva to svetlost skom Belem go — ri? Glas čuden z ve-sej-tem po zra-ku zvo-ni! Čist

br. 10: Li-paj svitlost, li-paj svitlost, zvjezdice se lašću ve-lika radost.

br. 11: Bogu u vi-si-ne, mir ljudem u mi-zi-ne, vra-đo-sti, vra-đo-sti, to sva-ki kri-ći.